

N:o 173.

Kungl. Maj:ts nådiga proposition till Riksdagen angående förvärf af ingenjören Ernst Stridsberg tillhöriga områden å Västra Malgön; gifven Stockholms slott den 26 mars 1909.

Under åberopande af bilagda utdrag af statsrådsprotokollet öfver civilärenden för denna dag vill Kungl. Maj:t härmed föreslå Riksdagen dels godkänna och antaga ett nämnda protokoll i aftryck bifogadt, af ingenjören Ernst Stridsberg den 3 mars 1909 undertecknad aftal angående förvärf af Stridsberg tillhöriga områden å Västra Malgön, dels ock medgifva, att den enligt nämnda aftal Stridsberg tillkommande löseskillingen af 275,000 kronor må utbetalas af de utaf Riksdagen enligt dess skrivelser den 26 april 1907 och den 17 mars 1908 för anläggning af en kraftstation vid Trollhättan anvisade anslag eller, därest och i den mån dessa icke därtill förslå, af den blifvande vinsten å nämnda kraftstation.

De till ärendet hörande handlingar skola Riksdagens vederbörande utskott tillhandahållas; och Kungl. Maj:t förblifver Riksdagen med all kungl. nåd och ynnest städse välbevågen.

G U S T A F.

Hugo Hamilton.

*Utdrag af protokollet öfver civilärenden, hållet inför
Hans Maj:t Konungen i statsrådet å Stockholms slott
den 26 mars 1909.*

Närvarande:

Hans excellens herr statsministern LINDMAN,
Statsråden: PETERSSON,
 HEDERSTIERNA,
 HAMMARSKJÖLD,
 SWARTZ,
 grefve HAMILTON,
 grefve EHRENSVÄRD,
 MALM,
 LINDSTRÖM,
 NYLANDER.

Departementschefen, statsrådet grefve Hamilton anförde.

På sätt meddelades i det yttrande till statsrådsprotokollet, som fanns bifogadt den till 1906 års riksdag aflåtna propositionen n:r 130, hvarigenom Kungl. Maj:t föreslog Riksdagen, bland annat, att godkänna och antaga ett med ingenjören Ernst Stridsberg ingånget aftal A angående förvärf af Stridsberg tillkommande vattenrätt i Trollhätte strömmar m. m., hade, under förutsättning att detta aftal komme att vinna Kungl. Maj:ts och Riksdagens godkännande, med Stridsberg äfven uppgjorts ett med B betecknadt aftal. Genom detta senare aftal skulle, förutom det mindre område, som genom aftalet A i sammanhang med vattenrätten öfverlåtits på kronan från de utmål, hvilka tillkomme Stridsbergs sågverk n:r 3, 4 och 5 vid Trollhättan, till kronan afstås jämväl återstoden af

Stridsbergs berörda utmål. Såsom ersättning för det område, hvilket enligt aftalet B skulle afträdas till kronan, skulle till Stridsberg öfverlämnas 3 hektar af ¹/₈s mantal Knorren. Dessutom skulle kronan enligt värdering af gode män inlösa de å ifrågavarande område befintliga byggnader och anläggningar m. m. med undantag af dem, som användes för vattenkraftens tillgodogörande. Aftalet skulle upphöra att vara för Stridsberg bindande, därest det icke af kronan antagits före den 1 juli 1907.

Vid föredragning af Riksdagens skrifvelse den 21 maj 1906, n:r 155, hvarigenom Riksdagen meddelat, bland annat, att Riksdagen godkänt omförmälda med ingenjören Stridsberg upprättade aftal A, anbefalldes Kungl. Maj:ts styrelsen för Trollhätte kanal- och vattenverk att inkomma med utredning, bland annat, rörande de kostnader för inlösen af de ingenjören Stridsberg tillhöriga byggnader och anläggningar m. m., som skulle vara förenade med antagande af aftalet B.

Med underdånig skrifvelse den 27 november 1906 öfverlämnade Trollhättestyrelsen berörda utredning och erinrade därvid, bland annat, att i aftalet B föreskrefves, att lösesumman för byggnader och anläggningar skulle bestämmas genom värdering af fem gode män, af hvilka kronan utsåge två, säljaren två och de sålunda utsedde den femte. Med anledning däraf hade styrelsen ansett, att den noggrannaste utredningen rörande kostnaderna för inlösen af ifrågavarande anläggningar skulle åstadkommas genom företagande af värdering i full öfverensstämmelse med hvad i aftalet föreskrifvits, och hade styrelsen därför föranstaltat om värdering af antydt slag.

Styrelsen hade till värderingsmän utsett öfveringenjören i järnkontoret J. A. Brinell och byggmästaren A. Hollander i Göteborg. Stridsbergs värderingsmän voro ingenjören i järnkontoret W. Jansson och ingenjören J. Pihl i Trollhättan. Till femte värderingsman hade af förenämnda personer utsetts disponenten för Arboga mekaniska verkstad A. P. Artman. Värderingen verkställdes, under tiden från och med den 20 till och med den 23 november 1906. Enligt upprättadt och af värderingsmännen underskrifvet instrument uppskattades därvid de byggnader, som skulle af kronan inlösas, till följande belopp nämligen:

Härdhuset	kronor	11,700: —
Gamla verkstaden	»	24,780: —
Nya d:o	»	14,250: —
Packboden	»	8,900: —
Verkmästarbostaden	»	8,000: —
Transport kronor		67,630: —

	Transport kronor	67,630: —
Stampverket	»	2,100: —
Riktarverkstaden	»	14,000: —
Nya sliphuset	»	35,500: —
Filfabriken	»	4,200: —
Nya valsverket	»	109,200: —
Utbygge för d:o	»	2,850: —
Mindre byggnader inuti valsverket	»	2,180: —
Kontorsbyggnaden	»	8,330: —
Plåtboden	»	3,150: —
Materialbod och afträde	»	700: —
Bryggor	»	6,200: —
Broar	»	900: —
Kolbod och afträde	»	1,000: —
Ställage för linbanan	»	2,000: —
	Summa kronor	259,940: —

De maskiner, för hvilka kronan skulle erlägga lösen, åsattes ett värde af tillhopa 441,306 kronor 41 öre. Sammanlagda lösenbeloppet skulle alltså enligt värderingsinstrumentet uppgå till 701,246 kronor 41 öre.

Enär emellertid enligt aftalet B från det af gode männen bestämda värderingsbeloppet skulle för den värdeminskning det, som af kronan skulle inlösas, kunde anses hafva undergått under tiden från värderingen till afträdet, afdragas en summa motsvarande fyra procent ränta å det af gode männen bestämda värderingsbeloppet, samt nämnda mellantid blefve minst 4 $\frac{1}{2}$ år, beräknade styrelsen, att ett afdrag borde göras å 126,224 kronor 35 öre och lösesumman alltså blifva 575,022 kronor 6 öre. Härtill borde emellertid läggas värdet af en smedja, hvilken Stridsberg hade för afsikt att omedelbart uppföra i stället för en under september månad 1906 nedbrunnen byggnad, och hvilken med säkerhet blefve fullt färdig, till dess en bindande värdering eventuellt komme att äga rum. Enligt uppgjort kostnadsförslag skulle smedjan jämte de maskiner, som vore afsedda att däri uppställas, kosta 40,805 kronor, hvadan, då äfven i detta fall afdrag för värdeminskning skulle ske, lösesumman för smedjan blefve 33,460 kronor 10 öre. Den blifvande sammanlagda lösesumman, som vore att utbetala en månad efter värderingsinstrumentets aflämnande, kunde sålunda uppskattas till i rundt tal 608,500 kronor. En försäljning af de i köpet ingående maskinerna med axelledningar och dylikt borde å andra sidan inbringa

minst 60,000 kronor, motsvarande halfva det beräknade värdet af de elektriska maskinerna och skrotvärdet af öfriga maskiner med tillbehör. Kronans utgift blefve i sådant fall 548,500 kronor.

Uti infordradt yttrande förordade Kungl. Maj:ts befallningshafvande i Älfsborgs län, att det med Stridsberg upprättade aftalet B skulle af staten antagas.

Vid underdånig föredragning af ärendet den 4 april 1907 yttrade dåvarande chefen för civildepartementet.

De fördelar, som skulle vinnas genom antagande af ifrågavarande aftal, vore, såsom jämväl styrelsen för Trollhätte kanal- och vattenverk påpekat, hufvudsakligen af estetisk art.

Beträffande dessa fördelar syntes böra tillses, att de stode i rimligt förhållande till kostnaderna, samt huruvida icke staten på billigare sätt kunde ernå desamma.

Hvad då anginge inlösen af ingenjören Stridsbergs fabriksbyggnader m. m., skulle staten för desamma få erlægga en lösesumma af omkring 548,500 kronor. Redan på grund af detta afsevärda belopp syntes man böra ställa sig mycket tveksam gent emot denna inlösen. Därtill komme, att Stridsbergs fabriker vore belägna längst upp vid fallen och långt från den på västra stranden tillämnade nationalparken. De syntes därför icke inverka så störande på naturscenerierna.

Genom det ifrågasatta ägoutbytet skulle ingenjören Stridsberg i stället för nuvarande utmål på Malgön af omkring 1 hektar bekomma ett område om 3 hektar i närheten af Stridsbergs egendom Källstorp och intill hans där uppförda nya martinverk. Den möjligheten vore följaktligen icke utesluten, att Stridsberg kunde vilja i en framtid gå in på det föreslagna ägoutbytet på för staten väsentligen billigare villkor.

På grund af hvad sålunda anförts, ansåg sig departementschefen icke böra föreslå godkännande af det med ingenjören Stridsberg upprättade, med B betecknade aftalet.

Kungl. Maj:t fattade beslut i enlighet med den af departementschefen uttalade åsikten, och aftalet fick alltså förfalla.

Uti underdånig skrifvelse den 17 mars 1909 har nu vattenfallsstyrelsen meddelat, att de pågående arbetena för anläggning af kraftkanalen, hvars mynning i älven liksom den för kraftuttagning erforderliga regleringsdammen är belägen tätt intill Stridsbergs anläggningar å Malgön, visat sig i afsevärd grad besvärande för Stridsbergs fabriksdrift därstädes, och att Stridsberg därför till styrelsen för Trollhätte kanal- och vattenverk under hösten år 1908 aflåtit flera skrivelser med påpekande af de olägenheter, som åsamkas honom genom kronans anläggningar,

och med förslag att kronan ville inlösa hans utmål och byggnader å Malgön, hvaremot han i olikhet med hvad han förut påyrkat förklarade sig villig själf behålla alla maskiner, ugnar o. d. På detta sätt skulle lösesumman afsevärdt nedbringas. I en skrifvelse af den 10 november 1908 har han närmare belyst de förhållanden, som föranledde hans anbud, samt föreslagit lösesumman för byggnaderna till 300,000 kronor, hvaremot hans utmål på Malgön skulle utbytas mot ett kronan tillhörigt område å $\frac{1}{8}$ mantal frälse Knorren beläget intill hans martinverk å angränsande $\frac{1}{4}$ mantal Källstorp n:r 1. Ett dylikt ägoutbyte ingick jämväl i det förut åberopade B-aftalet. Såsom ytterligare medgifvande från Stridsbergs sida innefattade hans skrifvelse efter underhandlingar med styrelsens verkställande direktör upplåtelse af mark för väganläggning å västra älfstranden, hvilken väg skulle åstadkomma förbindelse mellan Trollhättans samhälle öfver den nya regleringsdammen vid Malgön till kronans område å västra stranden: $\frac{1}{4}$ mantal kronoskatte Ladugården Flundbogården n:r 3, $\frac{1}{8}$ mantal frälse Knorren n:r 1, Strömsbergs kvarn med flera lägenheter.

På grund af det sålunda framkomna nya uppslaget, som syntes Trollhättestyrelsen tilltalande, upptogos, enligt hvad i vattenfallsstyrelsens skrifvelse vidare anföres, åter underhandlingar, hvilka fortsatts af vattenfallsstyrelsen och utmynnadt i ett af Stridsberg den 3 mars 1909 undertecknad aftal, hvilket är för Stridsberg bindande till den 1 juli 1909. Aftalet, hvilket torde få i aftryck såsom bilaga fogas vid detta protokoll, är, påpekar vattenfallsstyrelsen, i tillämpliga delar affattadt i enlighet med det förut åberopade B-aftalet, men innebär för kronan afsevärda fördelar framför detta sistnämnda. Sålunda skulle numera endast byggnaderna lösas och löseskillingen är på grund häraf och efter ytterligare medgifvande från Stridsbergs sida nedbringad till 275,000 kronor att betalas i tre terminer, dock så att å de två afbetalningarna å hvardera 100,000 kronor, som skulle göras den 1 februari 1910 och den 1 februari 1911, skulle beräknas ett afdrag af 4 procent ränta från nyssnämnda dagar till tillträdesdagen den 1 oktober 1912, då slutlikviden skulle ske med 57,666 kronor 67 öre. Vidare skulle kronan få möjlighet att åstadkomma en synnerligen önskvärd fast vägförbindelse med sina ofvan nämnda områden å västra älfstranden, hvilka därför lättare skulle kunna tillgodogöras för industriella ändamål. I aftalet stadgades skyldighet för Stridsberg att å samtliga sina å västra älfstranden belägna fastigheter tåla uppdamning af älfvens vattenyta. Kronan befriades från den jämlikt vederbörande häradsrätts utslag den 6 juni 1905 kronan åliggande

skyldigheten att ersätta den skada, som genom anläggning af regleringsdammen öfver Göta älf kunde tillskyndas Stridsbergs byggnader och anläggningar å Malgön, och blefve endast skyldig att, därest under tiden intill tillträdet genom kronans arbeten vållades afsevärdt hinder för driften af Stridsbergs verk å Malgön, ersätta därigenom föranledd, styrkt skada. Till sist inrymde nu föreliggande aftal i § 14 åtskilliga bestämmelser ägnade att högst väsentligt underlätta och nedbringa kostnaderna för kronans arbeten vid kraftkanalsintaget och regleringsdammen.

Vattenfallsstyrelsen anför vidare.

Västra Malgöns frigörande genom förflyttning af Stridsbergs fabriksverksamhet på sätt som ifrågasatts medför för kronan och det allmänna så betydande fördelar, att desamma enligt styrelsens förmenande äro väl värda det vederlag, som aftalet inrymmer. Dessa fördelar äro dels af estetisk dels af reell art.

Med afseende på de förra betonar styrelsen, att, då kronan genom vattenkraftens tillgodogörande för industriella behof beröfvar fallen en del af deras skönhet, kronan å andra sidan bör anses hafva en viss förpliktelse att söka bringa stränderna i sådant skick, att desamma kunna värdigt ingå i den nationalpark, som naturvännerna hoppats få till stånd vid Trollhättan. Ty det måste, säger styrelsen, framhållas, att, äfven om kronan afleder en större del af lågvattenmängden för omvandling till elektriskt energi, så förblifva dock fallen och deras vilda omgifningar särskildt vid normal vattenföring och därutöfver en sevärdhet af första rang, som nog, om den vårdas och skedd vandalisering godtgöres, fortfarande kommer att locka stora skaror af turister. Betydelsen af dylika nationalparker bör enligt styrelsens mening icke underskattas. Strömningen till deras förmån hade på sista tiden i vårt land varit synnerligen lifaktig, och i riksdagen hade vid flera tillfällen röster höjts för bevarande och vårdande af vissa naturscenerier. Särskildt hade Trollhättan, den öfver hela världen bekanta turistorten, härvidlag varit föremål för omtanke. Styrelsen påpekar därjämte, att en liflig turisttrafik i sig innebär utom andra fördelar för landet äfven en direkt ekonomisk vinst. Det trettiotusental turister, som årligen besöka Trollhättan, lämna, anför styrelsen, säkerligen icke obetydliga belopp i orten eller landet. På många ställen i utlandet tvekar man icke att göra betydande ekonomiska uppoffringar för åstadkommande af naturskydd. Såsom exempel anmärker styrelsen, att kraftuttagningen i Niagarafallen genom lag begränsats uteslutande med hänsyn till naturskönhetens bevarande, hvarigenom oerhörda kraftbelopp

och penningessummor undandragas industrien och offras på estetikens altare.

Beträffande de praktiska fördelar, som skulle vinnas genom inlösen af Stridsbergs byggnader och utmål å västra Malgön, framhåller styrelsen följande.

Enligt ingånget aftal om förvärfvande af »kronans andel af västra Malgön» (Aftal A. 1906) har kronan till Stridsberg upplåtit servitutsrätt till ett område intill ön, hvilket kronan förbundit sig utfylla och planera. Härför erfordras anläggning af vissa stödmurar, hvilka skulle blifva onödiga, om Stridsbergs utmål komme i kronans hand. Häri genom inbesparas omkring 10,000 kronor.

Anläggningen af regleringsdammen blir billigare. Ensamt däri genom att vägen dit kan anordnas på enklare sätt, inbesparas omkring 30,000 kronor.

Genom de i aftalet, § 14, af Stridsberg gjorda medgifvandena beträffande vattnets ledande till Stridsbergs turbiner onödiggöras anläggning af vissa provisoriska fångdammar, hvilka annars måste utföras för att kunna hålla Stridsbergs verk med vatten under vissa skeden af den stora kraftkanalens genomsprängande. Besparingen i kostnad till följd däraf kan skattas till omkring 30,000 kronor, hvarjämte större säkerhet vinnes för att kraftkanalen skall blifva fullbordad i rätt tid. Dessutom medför ett öfvertagande af Stridsbergs utmål åtskilliga andra besparingar i anläggningskostnaden för kraftkanal och dammar, som dock för närvarande icke kunna exakt angifvas.

För framtiden vinnas, enligt hvad styrelsen vidare anför, bland annat följande fördelar, som äfvenledes representera afsevärda penningevärden. Vid uttagning af större vattenmängd från älven än nu beräknats, kan kraftkanalens intag lämpligare utvidgas inåt Malgön än åt andra sidan. Uppstår behof af ökad aftappning från Vätern, kunna de genom ön framdragna kanaler och tunnlar med fördel användas härför, utan att kostbara anordningar behöfva göras i kraftkanalens murar. Dessa kanaler och tunnlar kunna jämväl användas för tillfällig kraftuttagning, exempelvis för arbetena med trafikkanalens utvidgning. Byggnaderna kunna åtminstone delvis finna användning till förråds- och verkstäder för nyssnämnda arbeten. Frågan om ordnande af fisktrappor och dylikt förbi dammen löses lättast om västra Malgön kan disponeras. Bekväm förbindelse står att erhålla till kronans fastigheter å västra stranden öfver dammen.

Värdesättas samtliga de fördelar, som i rent ekonomiskt hänseende vinnas för kronan, och tages därjämte hänsyn till naturskyddets i detta

fall särskildt berättigade kraf, anser sig styrelsen icke kunna finna annat än att det föreliggande aftalet bör af kronan antagas. Ett ytterligare skäl härför anser styrelsen ligga däruti, att Stridsberg otvifvelaktigt haft och, därest hans fabriksverksamhet skall fortfara å västra Malgön, kommer att få olägenheter af kronans anläggningar därintill. Äfven om kronan icke kan juridiskt tillförbindas att lämna ersättning härför, talar dock, enligt styrelsens mening, billigheten för att kronan bör ingå på en uppgörelse, sedan löseskillingen nedbragts till ett så rimligt belopp som det nu ifrågasatta. Styrelsen har därför på det varmaste förordat antagandet af det af Stridsberg den 3 mars 1909 undertecknade aftalet.

Genom det år 1906 med ingenjören Ernst Stridsberg afslutade aftalet A har staten förvärfvat den Stridsbergs sågverk på Malgön tillkommande vattenrätten äfvensom i sammanhang därmed ett område af 115 kvadratmeter af utmålet till nämnda sågverk. Starka skäl tala för att äfven återstoden af Stridsbergs berörda utmål af staten förvärfvas, därest detta kan ske till antagligt pris.

Departements-
chefens yt-
rande.

Till följd däraf att en betydande del af Göta älfs vatten kommer att afledas till statens stora kraftstation vid Trollhättan, hvilken väntas blifva färdig mot slutet af innevarande år, minskas gifvetvis Trollhättefallens sevärdhet. Det synes vid sådant förhållande icke vara mer än skäligt, att staten, som genom kraftstationen kommer att tillskyndas stor vinst, i någon mån söker godtgöra det störande ingreppet i det vackra landskapet genom att, där så kan ske, återställa strändernas ursprungliga naturskönhet. I sådant afseende skulle betydande fördelar vinnas genom att Stridsbergs å Malgön befintliga vanprydande byggnader borttogos. Malgön ligger invid det storartade Gullöfallet och i närheten af Nolfallet, hvilka båda fall äfven efter tillkomsten af regleringsdammen mellan Malgön och västra stranden i allmänhet komma att föra tillräckligt stor vattenmassa för att vara en sevärdhet, om den ock blir mindre än nu. Behaget hos den storslagna landskapsbilden skulle emellertid i hög grad ökas, om Malgön förvandlades till park, och fallens minskade skönhet skulle åtminstone delvis därigenom ersättas. Svenska turistföreningen har också i särskilda skrivelser framhållit vikten af, att stränderna utmed Trollhättefallen ordnas på ett tilltalande sätt, så att Trollhättan icke förlorar sin nuvarande betydelse som turistort.

Då Malgön är belägen strax intill Trollhättans samhälle, skulle det jämväl för detta samhälle vara en icke oväsentlig fördel att få en park

i sin omedelbara närhet, liksom att genom fabrikernas afröjande förbindelsen mellan samhället och västra stranden kunde anordnas på bekvämare sätt än eljest blefve möjligt.

Kungl. Maj:t och Riksdagen hafva också förut visat sig benägna att tillgodose Trollhättans samhälle, som ingalunda haft enbart fördelar däraf att staten blifvit ägare af Nya Trollhätte kanalbolags egendom.

Beträffande läget af Malgön och Stridsbergs fabriker framgår det samma af den karta, som fanns bifogad propositionen n:r 136 till 1907 års Riksdag, och tillåter jag mig hänvisa till denna karta.

För att vinna förenämnda mål att få bort Stridsbergs fabriker från Malgön uppgjordes år 1906 i sammanhang med aftalet A om inköp af Stridsbergs vattenrätt m. m. jämväl ett aftal B, hvarigenom kronan skulle mot mark på västra stranden tillbyta sig Stridsbergs återstående del af Malgön och kunna därifrån bortflytta fabrikerna. De ersättningsbelopp, som kronan skulle jämlikt grunderna i detta aftal betala till Stridsberg, voro emellertid så höga, att Kungl. Maj:t icke ansåg sig kunna godkänna aftalet.

Nu föreligger emellertid möjlighet för staten att till betydligt billigare pris än förut förverkliga tanken å nämnda ägoutbyte. Sedan kraftstationsanläggningen påbörjats, har nämligen Stridsberg funnit, att han af densamma får större olägenhet än han förut tänkt sig. Genom kraftkanalen blir hans område på Malgön afstängdt från farleden i Göta älf, och hans transportkostnader ökas därigenom. Vidare försvåras förbindelsen med Spikön, där han har en del byggnader, och det blir omöjligt för honom att i närheten af de nuvarande fabrikerna på Malgön erhålla erforderlig mark till uppförande af nya byggnader för fabriksdriftens utvidgning.

Allt detta har gjort, att Stridsberg nu är villig att, på för staten väsentligt fördelaktigare villkor än som innehöllos i förenämnda aftal B, till staten öfverlämna återstoden af sitt utmål å Malgön.

Enligt berörda aftal B skulle kronan med belopp, som fem gode män efter värdering bestämde, erlagga lösen såväl för de å Stridsbergs andel af Malgön uppförda byggnader och anläggningar som äfven för de i byggnaderna då befintliga för den däri bedrifna tillverkningen uppförda och anskaffade ugnar, maskiner och ledningar, som Stridsberg icke ville behålla. Vid den värdering, som år 1906 ägde rum för att utröna hvad ett antagande af aftalet B skulle kosta staten, uppskattade, såsom förut nämnts, de tillkallade värderingsmännen byggnaderna till 259,940 kronor samt de maskiner m. m., som staten skulle inlösa, till 441,306 kronor 41 öre.

I det nu ifrågasatta aftalet föreskrifves däremot endast att staten skall för byggnaderna och andra anläggningar betala ett belopp af 275,000 kronor. Vid jämförelse mellan denna summa och det byggnaderna af värderingsmännen åsatta värdet, 259,940 kronor, bör bemärkas, att den ofvan omförmälda nedbrunna smedjan numera återuppbyggts för en kostnad af 36,670 kronor och ingår bland Stridsbergs nu befintliga byggnader på Malgön. Lösen för byggnaderna jämlikt det nya aftalet blir alltså omkring 20,000 kronor lägre än enligt det förut upprättade, hvarjämte den till 441,306 kronor 41 öre beräknade lösesumman för maskinerna m. m., hvilka Trollhättestyrelsen ansett i kronans hand blott hafva ett värde af omkring 60,000 kronor, helt och hållet bortfaller. Därtill kommer att Stridsberg nu förbundet sig tillåta kronan att å de honom tillhöriga egendomarna Källstorp och Strömsvik anlägga och för all framtid begagna en väg utmed Göta älf, genom hvilken väg åstadkommes en behöflig förbindelse från Trollhättans samhälle öfver den nya regleringsdammen vid Malgön till kronans områden å västra stranden.

Enär Stridsberg i god tid före afträdet behöfver påbörja uppförande af nya fabriker på det område, han skulle få i utbyte, och då flyttningar af maskiner m. m. åsamka honom stora utgifter redan före tillträdesdagen, har i aftalet stadgats, att kronan skall af lösesumman erlægga 100,000 kronor den 1 februari 1910 och likaledes 100,000 kronor den 1 februari 1911. Å de sålunda förskotterade beloppen skulle emellertid beräknas ränta efter 4 procent från nyssnämnda dagar till tillträdesdagen den 1 oktober 1912, hvarför kronan då endast skulle utgifva ytterligar 57,666 kronor 67 öre.

Liksom jämlikt aftalet B af år 1906 skulle Stridsberg genom det nu ifrågavarande aftalet i stället för sitt återstående omkring 1 hektar stora utmål på Malgön erhålla 3 hektar af kronan tillhöriga, på västra stranden belägna fastigheten Knorren. Då Malgön ligger i närheten af det planlagda området vid Trollhättan, lärers dess mark betinga ett så mycket högre pris än jord på västra stranden, att de båda områden, som skola utbytas mot hvarandra, kunna anses hafva ungefär samma värde. Den uppoffring, kronan skulle få vidkännas, skulle alltså bestå i utgifvande af löseskillingen för byggnaderna, 275,000 kronor. Denna summa bör emellertid minskas med värdet af de ekonomiska fördelar, som aftalet skulle för kronan medföra. En del af dessa sammanhänger med kraftstationsanläggningen och har af vattenfallsstyrelsen beräknats medföra besparing i anläggningskostnaden uppgående till betydligt mer än 70,000 kronor. Därtill komma åtskilliga af vattenfallsstyrelsen an-

gifna fördelar, som i framtiden skulle uppstå och hvilka representera högst afsevärda penningevärden, ehuru de icke nu kunna närmare till siffran angifvas. Beträffande den af vattenfallsstyrelsen framhållna omständigheten, att de kanaler och tunnlrar, som äro framdragna genom Malgön, kunna användas, därest efter Vänerns reglering högvatt-net skulle aftappas hastigare än nu beräknats, tillåter jag mig med-dela, att plan till Vänerns reglering, hvarigenom Vänerns högvattenyta skulle genom ökad aftappning blifva omkring 7 decimeter lägre än den högsta förut iakttagna, redan uppgjorts inom väg- och vattenbygg-nadsstyrelsen och inom kort lärer komma att af styrelsen underställas Eders Kungl. Maj:ts pröfning.

Den summa, som genom aftalets antagande måste anses offrad för ökande af Trollhättans naturskönhet, torde alltså blifva tämligen obetyd-lig. Därjämte bör tagas i betraktande, att denna uppoffring äfven med-för andra än rent ideella fördelar. Trollhättan torde vara den af ut-länningar mest besökta turistorten i Sverige, och icke obetydliga för-luster för landet skulle uppstå, därest Trollhättan mistade sin dragnings-kraft å den utländska turisttrafiken.

Af hvad sålunda anförts framgår, att aftalet för staten medför af-sevärda fördelar, och jag anser mig därför böra varmt förorda detsamma till antagande.

Då genom det föreslagna aftalet besparingar skulle uppstå vid kraftstationsanläggningen, lärer ersättningen till Stridsberg böra utgå af de utaf Riksdagen enligt dess skrivelser den 26 april 1907, n:r 85, och den 17 mars 1908, n:r 30, för nämnda anläggning beviljade anslagen eller, därest dessa icke skulle helt och hållet därtill förslå, af den blif-vande vinsten å kraftstationen.

Jag får sålunda i underdånighet hemställa, att Eders Kungl. Maj:ts tacktes föreslå Riksdagen

dels godkänna och antaga det framlagda, af ingenjören Ernst Stridsberg den 3 mars 1909 undertecknade aftalet angående förvärf af Stridsberg tillhöriga områden å västra Malgön,

dels ock medgifva, att den enligt nämnda aftal Stridsberg tillkom-mande löseskillingen af 275,000 kronor må utbetalas af de utaf Riksdagen enligt dess skrivelser den 26 april 1907 och den 17 mars 1908 för anläggning af en kraftstation vid Trollhättan anvisade anslagen eller, därest och i den mån dessa icke därtill förslå, af den blifvande vinsten å nämnda kraftstation.

Hvad föredragande departementschefen sålunda hemställt, däruti statsrådets öfriga ledamöter instämde,

behagade Hans Maj:t Konungen bifalla samt förordnade, att i enlighet därmed proposition skulle till Riksdagen aflätas af den lydelse, bilaga till detta protokoll utvisar.

Ur protokollet:

Sölve Berger.

Bil. 1.

Undertecknad Ernst Stridsberg öfverlåter och bortskiftar härigenom till Kungl. Maj:t och kronan med full äganderätt de mig tillhöriga en såg på Greföna n:o 3, en såg på Prästskedet n:o 9, en såg på Prästskedet eller Fransdammen, Lilla Prästskedssågen, kallad n:o 11, Lilla Grefsågen på Greföna n:o 5, Millomsta Landtsågen n:o 20, Malöga Sågkvarn vid första fallet n:o 1 och en enbladig såg vid Trollhättan eller, såsom nämnda lägenheter äfven kallas, Sågverken n:ris 3, 4 och 5 vid Trollhättan, med undantag af den afsöndring därifrån, som omfattar dels etthundra femton (115) kvadratmeter, jämte all den rätt till vatten i Göta älf och Trollhätte strömmar, som jämlikt Flundre, Väne och Bjerke häradsrätts den 6 juni 1905 i mål emellan Kungl. Maj:t och kronan samt mig Stridsberg meddelade laga kraftvunna dom tillkommer förenämnda sågverk, dels all den till sågverken hörande rätt till fiske, hvarå allt lagfart under benämningen »kronans andel af Västra Malgön» för Kungl. Maj:t och kronan beviljats den 4 september 1906, på följande villkor:

§ 1.

I utbyte mot hvad sålunda till Kungl. Maj:t och Kronan härigenom bortskiftas, hvilket här nedan benämnes »Stridsbergs andel af Västra Malgön», öfverlämnar kronan till Stridsberg med äganderätt såsom afsöndring från den kronan tillhöriga fastigheten ett åttendedels mantal frälse Knorren n:o 1 i Vassända—Naglums socken af Älfsborgs län det å bilagda karta, som försetts med påskrift af bägge kontrahenterna, att den åberopas i detta aftal, upptagna område om tre hektar, hvilket område här nedan benämnes »Stridsbergs andel af Knorren».

»Stridsbergs andel af Västra Malgön» öfverlämnas till kronan, fri från alla andra inteckningar än dem, som beviljats kronan till säkerhet för servitut.

»Stridsbergs andel af Knorren» öfverlämnas af kronan fri från alla inteckningar för gäld.

Tillträdet sker å ömse sidor den 1 oktober 1912.

§ 2.

I öfverlåtelsen till kronan af »Stridsbergs andel af Västra Malgön» ingå utan särskild ersättning alla därå nu befintliga turbiner, vattenintag, dammar, tunnlar och dylika anläggningar, som utförts för vattenkraftens tillgodogörande.

Däremot skall kronan till Stridsberg såsom lösen för de å »Stridsbergs andel af Västra Malgön» nu befintliga byggnader och andra anläggningar med grundläggningar betala ett belopp af tvåhundrasjuttiofemtusen (275,000:—) kronor.

Alla i byggnaderna vid tillträdet befintliga ugnar, maskiner och ledningar, äfven om de skulle vara att hänföra till fast egendom, ingå dock icke i öfverlåtelsen af byggnaderna, utan äger Stridsberg att därifrån borttaga desamma, dock icke på sådant sätt, att byggnaderna därigenom onödigtvis skadas.

Borttagandet skall ske inom tre månader efter ofvan bestämda tillträdesdag. Skulle strejk, lockout eller annan force majeure lägga hinder i vägen för borttagandet inom ofvan angifna tid, förlänges tiden för borttagandet med så lång tid, som hinder därför af sådan anledning förorsakats.

Skulle borttagandet icke hafva skett inom tid, som ofvan bestämts, tillfaller hvad som då icke borttagits utan ersättning med äganderätt kronan. Nya byggnader och anläggningar eller förändringar af de nuvarande få icke af Stridsberg utan kronans skriftliga medgifvande utföras.

§ 3.

Ofvanberörda löseskilling för byggnaderna (275,000 kronor) skall af kronan till Stridsberg betalas sålunda, att kronan erlägger:

den 1 februari 1910	kronor 100,000:—
den 1 februari 1911	» 100,000:—
den 1 oktober 1912	» 57,666: 67

efter afdrag af 4 % ränta å ofvan nämnda afbetalningar från betalningsdagen till tillträdesdagen.

Såsom villkor för de två första af afbetalningarna stadgas, att Stridsberg till kronan öfverlämnar den 1 februari 1910 dels köpebref, försedt med kvitto å den då verkställda afbetalningen, dels nödiga åtkomsthandlingar, dels gravationsbevis, utvisande att »Stridsbergs andel

af Västra Malgön» icke förutom inteckningar, som beviljats kronan till säkerhet för servitut, är besvärade med andra inteckningar än sådana, som beviljats till säkerhet för skuldebref å tillhopa 86,000 kronor med ränta, samt dels i Stridsbergs besittning varande handlingar och kartor rörande sågverken n:ris 3, 4 och 5 vid Trollhättan och den 1 februari 1911 gravationsbevis, utvisande att »Stridsbergs andel af Västra Malgön» är fri från alla andra inteckningar än sådana, som beviljats kronan till säkerhet för servitut.

§ 4.

Det åligger ingenjör Stridsberg att från och med denna dag till tillträdesdagen den 1 oktober 1912 hålla alla de å »Stridsbergs andel af Västra Malgön» nu befintliga byggnader på sin bekostnad för kronans räkning försäkrade mot brandskada och explosion af ånga i Allmänna brandförsäkringsverket för byggnader å landet eller i annan brandförsäkringsanstalt, som af kronan godkännes, till belopp af minst 275,000 kronor. Skadas eller förstöres byggnad, äger kronan uppbära utfallande ersättningsbelopp, med skyldighet dock att till ingenjör Stridsberg utbetala samma belopp i den mån han förbinder sig att använda desamma till att åter uppföra eller återställa hvad som förstörts eller skadats, hvartill någon skyldighet för kronan icke förefinnes.

Uppstår tvist om tolkningen eller tillämpningen af hvad i denna paragraf bestämts, får sådan tvist icke dragas under domstols pröfning, utan skall afgöras af tre skiljemän i enlighet med nu gällande lag om skiljemän.

§ 5.

Den skyldighet att å »Stridsbergs andel af Västra Malgön» leverera elektrisk energi om ettusenfemhundra (1,500) elektriska hästkrafter, som åligger kronan jämlikt ett den 23 mars 1906 af Stridsberg under-tecknad samt af kronan den 26 juni 1906 antaget kontrakt angående försäljning till kronan af »kronans andel af Västra Malgön», skall i stället för å »Stridsbergs andel af Västra Malgön» verkställas å ytterväggen till ett af Stridsberg på hans bekostnad uppfördt transformatorhus å lägenheten Strömsvik n:o 1 om 5,475 hektar, afsöndrad från ett fjärdedels mantal Källstorp n:o 1 i Vassända—Naglums socken, hvilken lägenhet här nedan benämnes Strömsvik; och åligger det sålunda kronan att till ägaren af Strömsvik i enlighet med hvad nyss nämnts därå utan ersättning för all framtid hela dygnet om leverera elektrisk energi om

ettusenfemhundra (1,500) elektriska hästkrafter, hvilket energibelopp härigenom bestämmes skola levereras i form af trefasig växelström med 10,000 volt och 25 perioder.

Denna kronans leveransskyldighet inträder den 1 februari 1910, dock hvad angår tiden intill den 1 oktober 1912 med iakttagande af hvad i sista stycket af denna § stadgas.

I afseende å här ofvan stadgade leveransskyldighet af elektrisk energi äger kronan icke i något fall framställa invändning om pre-
skription.

Det elektriska energibelopp, som sålunda skall af kronan levereras å Strömsvik, är ägaren däraf berättigad tillgodogöra sig, vare sig på nämnda fastighet eller genom afledning därifrån för användning på andra håll.

Stridsberg äger rätt att intill den 1 oktober 1912 tillgodogöra sig vattenkraften vid »Stridsbergs andel af Västra Malgön» samt från den 1 februari 1910 jämväl elektrisk energi å Strömsvik dock sålunda, att han ej vid något tillfälle tillhoppa äger använda större kraftbelopp än som motsvarar 1,500 elektriska hästkrafter.

§ 6.

Olyckshändelse, naturföreteelse eller annan force majeure befriar kronan från här ofvan bestämda leveransskyldighet af elektrisk energi, så länge hinder för leveransskyldighetens fullgörande därigenom föranledes, men åligger det kronan att med alla till buds stående medel söka, så fort sig göra låter, vid äfventyr af skadeståndsskyldighet, undanrödja sålunda uppstående hinder för leveransskyldighetens fullgörande.

Ägaren af Strömsvik tillförsäkras emellertid för de 1,500 elektriska hästkrafter, som skola till honom levereras, företrädesrätt framför alla andra konsumenter, till hvilka elektrisk energi från Trollhätte strömmar af kronan upplåtes, dock att, jämlikt ett af Trollhätte pappersbruks aktiebolag den 23 mars 1906 undertecknad och af kronan den 26 juni 1906 antaget aftal angående försäljning till kronan af lägenheten »kronans andel af Tröskeln» ägaren af »Bolagets andel af Tröskeln» skall för det energibelopp af femhundrafemtio (550) elektriska hästkrafter, som kronan enligt nämnda aftal är skyldig att till denne leverera, i företrädesrätt likställas med ägaren af Strömsvik.

I följd häraf skola, därest i fall af force majeure kronan ej kan leverera fullt 2,050 elektriska hästkrafter, ägaren af Strömsvik och ägaren af »Bolagets andel af Tröskeln» vidkännas nödig minskning i

energileveransen, hvardera i förhållande till sin andel af nämnda 2,050 hästkrafter.

§ 7.

Ägaren af Strömsvik tillförsäkras rätt för all framtid att utan ersättning för ledning för användning å andra håll af elektrisk energi, som enligt hvad ofvan bestämts skall å nämnda fastighet levereras, framdraga ledningar öfver kronan tillhöriga under kungl. vattenfallsstyrelsens förvaltning ställda fastigheter i Trollhättans och Vassända-Naglums socknar, så framt något afsevärdt men därigenom icke vållas.

Kronan tillförsäkras äfven, så framt något afsevärdt men därigenom icke vållas, sådan rätt för all framtid utan ersättning för ledning af elektrisk energi öfver de Stridsberg tillhöriga: »Stridsbergs andel af Knorren» samt fastigheterna $\frac{1}{4}$ mantal kronoskatte Källstorp, $\frac{1}{2}$ mantal kronoskatte Ladugården—Nedergården, kalladt Karlsberg, och Strömsvik i Vassända-Naglums socken, beträffande hvilka tre sistnämnda fastigheter kronan redan tillförsäkrats sådan rätt genom förut berörda aftal mellan kronan och Stridsberg angående försäljning till kronan af »kronans andel af Västra Malgön».

Inteckning till säkerhet härför får ej beviljas i kronan tillhörig fastighet, men har kronan rätt att till förmån för de kronan tillhöriga Trollhätte strömmar och de därinvid belägna kronan tillhöriga fastigheter inom Trollhättans och Vassända-Naglums socknar härför erhålla servitutsinteckning i Stridsbergs alla ofvannämnda fastigheter.

§ 8.

Ägaren af Strömsvik tillförsäkras för all framtid kostnadsfritt rätt att enligt kronans anvisning jämte andra begagna lastnings- och lossningsplats å Göta älfs östra strand å hemmanet Stallbacka inom ett afstånd af omkring 520 meter norr om den nuvarande järnvägsbron öfver Göta älf samt att i enlighet med de allmänna bestämmelser, som af kronan meddelas, begagna af kronan anlagd väg öfver kronan tillhöriga områden af hemmanen Hjulkvarn och Stallbacka till den nuvarande järnvägsstationen vid Trollhättan.

Inteckning till säkerhet för de ägaren af Strömsvik sålunda medgifna förmåner får icke beviljas.

§ 9.

Ägaren af Strömsvik, $\frac{1}{4}$ mantal kronoskatte Källstorp och $\frac{1}{2}$ mantal kronoskatte Ladugården-Nedergården, kalladt Karlsberg, är skyldig att för all framtid utan ersättning tåla den uppdämning, som å nämnda fastigheter kan förorsakas till följd af anläggningar, som af kronan utföras i och för tillgodogörande af vattenkraft vid Trollhättan eller ombyggnad eller utvidgning af kanalen därstädes.

Kronan är berättigad att härför till förmån för de kronan tillhöriga Trollhätte strömmar och de därinvid belägna, kronan tillhöriga fastigheter inom Trollhättans och Vassända-Naglums socknar erhålla servitutsinteckning i alla nämnda fastigheter.

§ 10.

Såsom ägare af $\frac{1}{4}$ mantal Källstorp och Strömsvik medgifver härmed Stridsberg Kungl. Maj:t och kronan att till förmån för de Kungl. Maj:t och kronan tillhöriga Trollhätte strömmar och de därinvid belägna kronan tillhöriga fastigheter inom Trollhättans och Vassända-Naglums socknar rätt att kostnadsfritt å $\frac{1}{4}$ mantal Källstorp och Strömsvik genast anlägga och för all framtid begagna en väg af högst tio meters bredd, däri inbegripet erforderliga diken, från den damm öfver Nolströmmen, som nu är under uppförande, till det kronan tillhöriga $\frac{1}{8}$ mantal frälse Knorren jämte rätt för kronan att i älften utanför nämnda fastigheter göra alla för anläggningen af nämnda väg erforderliga utfyllningar.

Läget af nämnda väg är å bilagda karta, som försetts med påskrift af begge kontrahenterna att den åberopas i detta aftal, utmärkt med violett färg.

Stridsberg är icke skyldig att delta i kostnaderna för anläggningen af denna väg, men berättigas han såsom ägare af »Stridsbergs andel af Knorren», $\frac{1}{4}$ mantal Källstorp, Strömsvik och $\frac{1}{2}$ mantal Ladugården-Nedergården, kalladt Karlsberg, att begagna sig af denna väg, mot skyldighet dock, att till dess annorledes kan blifva stadgadt, delta i vägens underhåll till den omfattning, hvori han begagnar sig af densamma, hvilken underhållsskyldighet i brist af åsämjande, skall bestämmas i enlighet med lagen den 5 juli 1907 om enskilda vägar på landet.

Stridsberg berättigas jämväl att för de ofvannämnda honom tillhöriga fastigheterna erhålla passage öfver vägen till och från älften, och

skall därför, därest vägen kommer att inhägnas, i denna inhägnad göras sådana anordningar, att transport obehindradt kan ske öfver vägen. För de rättigheter, som sålunda tillförsäkrats kronan, äger kronan erhålla servitutsinteckning med förmånsrätt framför hvarje penninginteckning i $\frac{1}{4}$ mantal Källstorp med Strömsvik. Däremot äger Stridsberg icke erhålla servitutsinteckning till säkerhet för de rättigheter, som härigenom tillförsäkras honom såsom ägare af nämnda fastigheter.

§ 11.

Alla skatter och utskylder för »Stridsbergs andel af Västra Malgön» med därå befintliga byggnader, som belöpa på tiden intill den 1 januari 1913, skola af Stridsberg ensamt betalas.

Stridsberg är icke skyldig att betala några skatter och utskylder för »Stridsbergs andel af Knorren», förrän denna fastighet blifvit för beviljning särskildt taxerad.

§ 12.

Alla kostnader i och för fastställande af afsöndring å »Stridsbergs andel af Knorren» betalas ensamt af kronan, men skall Stridsberg vidkännas alla kostnader i och för lagfart å »Stridsbergs andel af Knorren» samt kronan alla kostnader för lagfart å »Stridsbergs andel af Västra Malgön».

§ 13.

Enär kronan, som förut är ägare af »kronans andel af Västra Malgön», genom detta aftal blir ägare af hela sågverken n:ris 3, 4 och 5 vid Trollhättan med allt hvad därtill hörer, med undantag endast af de ugnar, maskiner och ledningar, som enligt hvad i § 2 härofvän stadgats icke ingå i öfverlåtelsen af byggnaderna, kommer den i förut berörda aftal, hvarigenom Stridsberg till kronan försålt »kronans andel af Västra Malgön», ägaren till »Stridsbergs andel af Västra Malgön» upplåtna servitutsrätt till ett område af 115 kvadratmeter att användas till väg- eller upplagsplats härigenom att förfalla, och är kronan till följd däraf icke skyldig att, på sätt i berörda aftal bestämts, utfylla och planera sistberörda område.

Likaledes befrias kronan från den skadeståndsskyldighet, som åligger kronan jämlikt mom. A i den af Flundre, Väne och Bjärke härads-

rätt den 6 juni 1905 i mål mellan Kungl. Maj:t och kronan samt Stridsberg meddelade dom.

Skulle däremot under tiden intill tillträdet till följd af kronans arbeten vållas afsevärdt hinder för driften af Stridsbergs verk å »Stridsbergs andel af Västra Malgön», är kronan skyldig att ersätta därigenom föranledd, styrkt skada.

Den rätt till rälsbana och kajplats, som tillförsäkrats Stridsberg jämlikt det i mål angående uppförande af dammbyggnad i Göta älf m. m. i Flundre, Väne och Bjärke häradsrätts dombok den 17 december 1906 intagna aftal samt den i samma häradsrätts dombok i berörda mål den 18 december 1907 omförmälda karta, liksom ock alla öfriga dylika rättigheter, som tilläfvventyrs kunna tillkomma Stridsberg, upphöra på grund af detta aftal genast att vara gällande.

§ 14.

Hvad angår tiden före tillträdesdagen skola följande bestämmelser lända till efterrättelse:

a) Kronan äger att när helst kronan så påfordrar, utan ersättning erhålla och begagna plats för brofäste till en hängbro vid den å bifogade karta med bokstafven A utmärkta punkt samt öfver »Stridsbergs andel af Västra Malgön» anlägga och begagna väg till nämnda bro på sätt utvisats å berörda karta, hvilken skall förses med påskrift af kontrahenterna, att den åberopas i detta aftal.

b) Kronan äger rätt att under juli, augusti och september månader 1909 afstänga vattentilloppet till Stridsbergs verk från kanalen till kronans kraftstation å Östra Malgön.

c) Stridsberg skall under nämnda månader taga vatten till turbinerna i nya valsverket genom de kanaler, som hafva sina intag från älfvens hufvudfåra, samt skall, i den mån sådant är möjligt, taga vatten samma väg jämväl till de öfriga turbiner å »Stridsbergs andel af Västra Malgön», som nu erhålla driftvatten genom kanalen till kronans kraftstation å Östra Malgön.

För att underlätta vattenintagningen från älfåran är kronan i den mån sådant för ändamålet erfordras skyldig förlänga den vid sliphuset i älfven utbyggda vattenfångaren.

d) Det åligger kronan att, i den händelse sistnämnda grupp af turbiner trots ofvan nämnda förlängning af vattenfångaren icke kan drivas med vatten från intaget vid älfvens hufvudfåra, under nämnda månader leverera elektrisk energi i form af trefasväxelström af 500 volt

och 50 perioder, dock högst tillhopa 150 elektriska hästkrafter, till den eller de motorer, som Stridsberg i sådant fall uppställer i smedjan, verkstaden eller gamla sliphuset å »Stridsbergs andel af Västra Malgön».

Förestående aftal upphör att vara för mig bindande, därest det samma icke af kronan antagits före den 1 juli 1909.

Trollhättan den 3 mars 1909.

ERNST STRIDSBERG.

Ingenjör Ernst Stridsbergs egenhändiga namnteckning bevittna:

Emil Lundmarker.

K. A. Fröman.
